

ΠΑΡΑΜΥΘΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΙΠΑ ΚΑΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΗΧΗΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΑΦΗΓΗΣΗ*

Το έντυπο *Μυθολογικόν Συντίπα του φιλοσόφου*¹ (στο εξής *Συντίπας*) αποτελεί την απόληξη² της μακρόχρονης παράδοσης στον ελληνικό χώρο ενός έργου που γεννήθηκε κάπου ανάμεσα στην Κεντρική Ασία και στη Μέση ή και Εγγύς Ανατολή³ και από εκεί, με αλληπάλληλες μεταφράσεις και παραφράσεις σε πολλές γλώσσες (σε αρκετές ασιατικές και σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές), έφτασε να γίνει ένα από τα πλέον αγαπητά παγκόσμια «λαϊκά βιβλία». Η χρονική διάρκεια της έντονης παρουσίας του στον ελληνικό χώρο εκτείνεται από τα τέλη του 11ου ως τις αρχές του 20ού αιώνα. Εδώ μας αφορά, βέβαια, η έντυπη ελληνική μορφή του βιβλίου αυτού.

Συνολικά, η έντυπη ελληνική μορφή του *Συντίπα* εμπεριέχει εικοσιδύο

* Η παρούσα εργασία αποτελεί καρπό των ενασχολήσεών μου στα μεταπτυχιακά σεμινάρια του καθ. Γ. Κεχαγιόγλου. Τον ευχαριστώ γιατί είχε την προθυμία και υπομονή να διαβάσει το τελικό κείμενο και να επιφέρει ωφέλιμες τροποποιήσεις.

1. Χρησιμοποίησα τις εξής εκδόσεις: *Μυθολογικόν Συντίπα του Φιλοσόφου τα πλείστα περιέργον. Εκ της περσικής γλώττης μεταφρασθέν*, Βενετίας 1744, παρά Αντωνίου Βόρτολι [= η πρώτη σωζόμενη έκδοση], και *Μυθολογικόν Συντίπα του Φιλοσόφου τα πλείστα περιέργον. Εκ της περσικής γλώσσης μεταφρασθέν*, εν Βενετία 1848 (φωτοανασταστική ανατύπωση από τις εκδόσεις «Παϊρίδη», Αθήνα 1972). Πρόκειται ουσιαστικά για την ίδια έκδοση όσον αφορά το περιεχόμενο. Οι διαφορές που εμφανίζει η έκδοση του 1848 εντοπίζονται στην ορθογραφία (λίγες), στη στίξη (πολλές, όχι πάντα προς το ορθότερο), στη γλώσσα (λίγες, συχνά προς το λογιότερο) και στην αφήγηση (συνήθως ενοποίηση σε τριτοπρόσωπο λόγο, με απάλειψη των τμημάτων σε ευθύ λόγο).

2. Η νεότερη μετάφραση του *Βιβλίου του Σιντμπάντ* από τα αραβικά από τον Κώστα Τριχογλίδη, το 1923 [βλ. πρόσφατη ανατύπωση: *Συντίπας ή οι Πανουργίες και οι Μηχανορραφίες των Γυναϊκών. Μετάφραση Κώστα Τριχογλίδη. Από την αραβική έκδοση*, Αθήνα, «Ηριδανός», 1982], ανανεώνει την προηγούμενη παρουσία του έργου στον ελληνικό χώρο. Βλ. σχετικά: Γ. Κεχαγιόγλου, «Από την Κεντρική Ασία ως την Ανδαλουσία: δείγματα της λογοτεχνίας του Αραβικού Μεσαίωνα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (I)», *Διαβάζω* 73 (13.7.1983) 50-55.

3. Η ινδική ή περσική καταγωγή του έργου παραμένει ακόμη, ως ένα βαθμό, ανοιχτό ζήτημα. Βλ. Γ. Κεχαγιόγλου, «Ο βυζαντινός και μεταβυζαντινός *Συντίπας* για μια νέα έκδοση», *Grecoarabica* 1 (1982) 106, και, τώρα, την πρόσφατη εξαιρετική μονογραφία των Monika Skowronski και Marina Marinescu, *Die «Volksbücher» Bertoldo und Syntipas in Südoesteuropa. Ein Beitrag zur Kulturvermittlung in Griechenland und Bulgarien vom 17. bis 20. Jahrhundert* [= Arbeiten und Bibliographien zum Buch und Bibliothekswesen 10], Frankfurt/M., Berlin, Bern u. a., Peter Lang, 1992, σσ. 69-75.

ιστορίες, στις οποίες τονίζεται ο παραδειγματικός και διδακτικός χαρακτήρας, ενώ απουσιάζει, με ελάχιστες εξαιρέσεις⁴, το υπερφυσικό, μαγικό και εξωτικό στοιχείο. Πάντως, το σύνολο του έργου, κυρίως τις ιστορίες των φιλοσόφων (= αυλικών συμβούλων) και της γυναίκας, το διαπνέει ένας σκαμπρόζικος χαρακτήρας. Υποβόσκει, ωστόσο, κι ο δραματικός τόνος, κυρίως στη διήγηση-πλαίσιο και σε λίγες από τις υπόλοιπες ιστορίες. Παράλληλα, προβάλλεται έμμεσα η κυριαρχία της μοίρας, με την απαισιόδοξη συνήθως όψη της, και πλανάται το γενικό ερώτημα για το ποιος έχει δίκιο και πού βρίσκεται —αν βρίσκεται πουθενά— η αλήθεια.

Το *Βιβλίο του Σιντμπάντ*, στις περισσότερες ξενόγλωσσες μορφές του, έχει απασχολήσει έντονα τους ερευνητές από πολλά χρόνια, με αποτέλεσμα να έχει σχηματιστεί μια ογκωδέστατη βιβλιογραφία. Δυστυχώς, το μερίδιο της ελληνικής βιβλιογραφίας είναι περιορισμένο⁵, και η έρευνα για τις ελληνικές μορφές του έργου έχει να αντιμετωπίσει πολλά ακόμη θέματα. Η έκδοση όλων των ελληνικών μορφών του έργου⁶, που έχει αναγγελθεί πριν από αρκετά χρόνια, αναμένεται να προσφέρει και μια συνολική αντιμετώπιση των προβλημάτων και ζητημάτων του ελληνικού *Συντίπα*.

Η παρούσα εργασία έχει ως περιορισμένο αντικείμενο έρευνας τον εντοπισμό παραμυθικών στοιχείων της έντυπης ελληνικής μορφής του *Συντίπα*. Στόχος της, δηλαδή, είναι αφενός να συγκεντρώσει, με βάση τους γνωστούς καταλόγους των Aarne-Thomson⁷ και Thomson⁸, τους τύπους και τα μόντιβα που απαντούν στο έργο και αφετέρου να ανιχνεύσει τους απόηχους του *Συντίπα* στην πεζή προφορική λαϊκή αφήγηση, πάντοτε αποκλειστικά μέσα στον χώρο των ελληνικών παραμυθιών και παραδόσεων.

1.

Κατά τη μακρόχρονη πορεία του, το *Βιβλίο του Σιντμπάντ* γνώρισε πολλές και σημαντικές τροποποιήσεις στις εγκιβωτισμένες ιστορίες του, κρατώντας, ωστόσο, σταθερή τη βασική δομή του, καθώς και, σε μεγάλο βαθμό, την κεντρική συνεκτική διήγηση, τη διήγηση-πλαίσιο⁹. Μέσα από το σύνολο των συντά-

4. Μαγικά και εξωτικά στοιχεία συναντούμε στη δεύτερη («Ο πρίγκιπας και η λάμια») και την τρίτη ιστορία της γυναίκας («Ο πρίγκιπας και η μαγεμένη πηγή»).

5. Βλ. την ανασκόπηση του Γ. Κεχαγιόγλου, ό.π. (σημ. 3), σσ. 126-127.

6. Βλ. το διάγραμμα της έκδοσης Κεχαγιόγλου, όπως έχει προαναγγελθεί, ό.π. (σημ. 3), σσ. 127-128.

7. *The Types of the Folktale...*, Helsinki 1973 [FF Communications, 184].

8. *Motif-Index of Folk-Literature...*, Bloomington, Ind., 1955-1958 [FF Communications, 117].

9. Βλ. πρόχειρα *Kindlers Literatur Lexicon*, τ. 6, Zürich 1971, στήλ. 1402-1415, και Skowronski-Marinescu, ό.π. (σημ. 3), σσ. 76-83.

ξιών του, η έρευνα κατόρθωσε να συγκροτήσει δύο ομάδες: την «ανατολική» και τη «δυτική»¹⁰. η ελληνική μορφή του *Βιβλίου του Σιντμπάντ* εντάσσεται στην «ανατολική» ομάδα. Μέσα από τα βασικά προκαταρκτικά έργα των Victor Chauvin¹¹ και Killis Cambell¹², οι δύο ομάδες είναι γνωστές και στους διεθνείς καταλόγους τύπων και μοτίβων της λαϊκής λογοτεχνίας των Aarne-Thompson και Thompson. Από τις εικοσιδύο εγκιβωτισμένες αφηγήσεις, που συναντούμε στον νεοελληνικό *Συντίπα*, μπορούν να αποδοθούν με σιγουριά σε τύπους του καταλόγου των Aarne-Thompson οι εννέα. Σ' αυτές θα πρέπει να προστεθεί και η διήγηση-πλαίσιο.

Στον κατάλογο των Aarne-Thompson η διήγηση-πλαίσιο εκπροσωπείται από τον τύπο AaTh 875D*, ο οποίος εμπεριέχεται στον ευρύτερο κύκλο «Νο(υ)βέλες». Ο τίτλος του τύπου είναι: «Οι επτά σοφοί δάσκαλοι του πρίγκιπα». Ο κατάλογος παραπέμπει, για την περιληπτική περιγραφή του τύπου αυτού, σε μια λιθουανική διήγηση. Η πλοκή της διήγησης-πλαίσιο, όπως τη συναντούμε στον *Συντίπα*, καλύπτεται ως ένα σημείο από την περίληψη του τύπου 875D*, αλλά στη συνέχεια η περίληψη διαφοροποιείται και αποδίδει τις «δυτικές» συντάξεις του *Βιβλίου του Σιντμπάντ*. Κοντά στο περιεχόμενο της διήγησης-πλαίσιο βρίσκεται και το μοτίβο Thompson K 2111, που αναφέρεται στην ιστορία της γυναίκας του Πετεφρή, ενώ πιο αναλυτικό είναι το μοτίβο C 401.2, για το οποίο ο κατάλογος Thompson παραπέμπει στον ελληνικό *Συντίπα*. Πολύ κοντά στη διήγηση-πλαίσιο βρίσκεται και το μοτίβο N 342.1.1: «Πιστός γιος, προφυλάγοντας τον πατέρα του από μεγάλο κακό, κατηγορείται άδικα από τη μητριά», ενώ πιο γενικά είναι τα μοτίβα S 31 και T 418, που αναφέρονται στη λάγνα συμπεριφορά της μητριάς. Τα μοτίβα J 140, 141, 152 αναφέρονται σε διδασκαλία από σοφούς δασκάλους, ακολουθώντας, με εξαίρεση το J 152, τις «δυτικές» συντάξεις του *Βιβλίου του Σιντμπάντ*. Με τη διήγηση-πλαίσιο συνδέεται τέλος και το μοτίβο T 548.1, που αναφέρεται στην απόκτηση παιδιού ύστερα από προσευχές.

Όσον αφορά τις εγκιβωτισμένες αφηγήσεις, η πρώτη που βρίσκουμε να αποδίδεται σ' έναν τύπο του καταλόγου Aarne-Thompson είναι η πρώτη ιστορία του πρώτου φιλοσόφου (τύπος AaTh 891B* με τίτλο: «Το γάντι του βασιλιά»). Η ιστορία όπως τη συναντούμε στον *Συντίπα*, εκτυλίσσεται διαφορετικά σε κάποιες φάσεις της, ωστόσο η γενική δομή είναι ίδια¹³. Με την ίδια ιστορία συνδέονται και τα μοτίβα J 816.4 και T 320.

10. Βλ. πρόχειρα ό.π. (σημ. 9).

11. Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes, publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885*, τ. 8: *Syntipas*, Liege-Leipzig 1904.

12. Killis Cambell, *The Seven Sages of Rome*, Boston 1907.

13. Στη μονογραφία των Skowronski-Marinescu, ό.π. (σημ. 3), σ. 441, η ίδια ιστορία αποδίδεται λανθασμένα στον τύπο AaTh 883B.

Η δεύτερη ιστορία του πρώτου φιλοσόφου («Η άπιστη γυναίκα και ο παπαγάλος») αποδίδεται με τον μεικτό τύπο AaTh 1422+243, με πλησιέστερο τον 1422. Ο οικότυπος της ιστορίας, όπως τον βρίσκουμε στον *Συντίπα*, καλύπτεται και από ένα μέρος της περίληψης του τύπου AaTh 243. Με την ίδια ιστορία συνδέονται και τα μοτίβα B 131, B 131.3 και J 1154. Μακρινές ομοιότητες παρουσιάζουν τα μοτίβα B 469.9 και K 1591.

Η δεύτερη ιστορία του δεύτερου φιλοσόφου («Η γυναίκα με τους δύο εραστές»), που γνώρισε πλατιά διάδοση σ' Ανατολή και Δύση (*Hitopadasa*, *Χίλιες και Μία Νύχτες*, *Decamerone* κ.ά.), απαντά στους καταλόγους Aarne-Thompson στον τύπο AaTh 1419D. Την ίδια ακριβώς περίληψη δίνει και το μοτίβο K 1517.1, ακολουθώντας πιστά την πλοκή της ιστορίας όπως εμφανίζεται στον *Συντίπα*. Τέλος, συγγενικά με την ιστορία αυτή είναι και τα μοτίβα K 500, K 521, K 1517 και K 1810.

Πλατιά διαδεδομένη, κυρίως στον δυτικό μεσαιωνικό χώρο, ήταν και η δεύτερη ιστορία του τέταρτου φιλοσόφου (τύπος AaTh 1515 με τίτλο: «Η σκύλα που κλαίει»). Την ίδια περίληψη δίνει και το μοτίβο K 1351, ενώ πολύ κοινό είναι και το K 1350. Ωστόσο η ιστορία, όπως τη συναντάμε στον *Συντίπα*, ξεπερνά την περίληψη που δίνει ο κατάλογος, αφού ως εραστής παρουσιάζεται ο ίδιος ο άντρας της γυναίκας, τον οποίο, τελικά, αυτή πείθει για την αθωότητά της (K 1510). Το μοτίβο της μεταμόρφωσης γυναίκας σε σκύλα το βρίσκουμε στο D 141.1, ενώ μια σειρά μοτίβων (D 1581, H 971, H 971.1, M 301.2.1, N 825 και N 825.3) σχετίζονται με τη δράση και τη βοήθεια που προσφέρει η γριά μαστροπός για τη διεκπεραίωση μιας ερωτικής υπόθεσης.

Η πρώτη ιστορία του πέμπτου φιλοσόφου («Ο σκύλος και το φίδι») είναι μία από τις ελάχιστες εγχιβωτισμένες αφηγήσεις που απαντά τόσο στις «ανατολικές» όσο και τις «δυτικές» συντάξεις του *Βιβλίου του Σιντμπάντ*¹⁴. Στους Aarne-Thompson τη βρίσκουμε στον τύπο AaTh 178A¹⁵. Την ίδια περίληψη δίνει και το μοτίβο B 331.2., ενώ συγγενή, σε γενικές γραμμές, είναι και τα B 350 και B 421.

Από τις έξι συνολικά ιστορίες που αφηγείται η γυναίκα, μόνον η πέμπτη («Ο κλέφτης και το λιοντάρι») μπορεί να ταυτιστεί με τύπο του καταλόγου των Aarne-Thompson (AaTh 177). Ωστόσο κι αυτή παρουσιάζει αποκλίσεις από την περιληπτική περιγραφή του τύπου αυτού. Η ιστορία, όπως αναπτύσσεται στον *Συντίπα*, ακολουθεί σε γενικές γραμμές την περίληψη του τύπου AaTh 177, κυρίως από το σημείο (γ) κ.ε. Η προσθήκη του επεισοδίου με τη μαϊμού στον *Συντίπα*, αποτελεί καινούργιο υλικό, που ξεπερνάει τον τύπο AaTh 177

14. Βλ. πρόχειρα, *Die sieben weisen Meister. Mit einem Nachwort von Günter Schmitz*, New York 1974, σ. 140*, σμ. 37.

15. Βλ. και Skowronski-Marinescu, ό.π. (σμ. 3), σ. 441.

και προσθέτει μια ενδιαφέρουσα εξέλιξη στην πλοκή της ιστορίας. Με την ιστορία αυτή συνδέονται και τα μοτίβα J 1758, J 1758.5.1, J 1786.1, K 1621, N 392 και N 691.1.

Η εγχιβωτισμένη ιστορία («Ψάρια στ' όργωμα») στη μία και μοναδική αφήγηση του έβδομου φιλοσόφου για τον άντρα που αποπειράται, μάταια, να συγκεντρώσει σ' ένα βιβλίο τις πανουργίες των γυναικών (K 443.9), είναι επίσης πολύ διαδεδομένη τόσο στον διεθνή όσο και στον ελληνικό χώρο¹⁶. Στον κατάλογο των Aarne-Thompson τη βρίσκουμε στον τύπο AaTh 1381A¹⁷. Την ίδια ακριβώς περίληψη δίνει το μοτίβο J 1151.1.2.

Ο τύπος AaTh 1591 («Οι τρεις κοινοί καταθέτες») καλύπτει αρκετά πιστά τη δεύτερη ιστορία του γιου του βασιλιά. Την ίδια περίληψη δίνει και το μοτίβο J 1161.1.¹⁸ Η ιστορία στον *Συντίπα* συμφωνεί στο σύνολό της με τις περιλήψεις αυτές, παρουσιάζει ωστόσο μια ενδιαφέρουσα προσθήκη: τη σωτήρια συμβουλή στον τραπεζίτη, που στο ελληνικό κείμενο είναι μια γριά, τη δίνει ένα πεντάχρονο αγόρι. Με το τελευταίο αυτό επεισόδιο συνδέονται τα μοτίβα J 120, J 123, J 1170, L 0, N 821, N 827 και N 832.

Στις «νουβέλες» —όπου και η διήγηση-πλαίσιο— εντάσσεται και ο τύπος AaTh 978¹⁹, με τον οποίο συγγενεύει η τρίτη ιστορία του γιου του βασιλιά, που αναφέρεται στις αίσιες, τελικά, περιπέτειες ενός εμπόρου στη χώρα των μίμων (ηθοποιών/υποκριτών-απατεώνων). Η ίδια περίληψη παραπέμπει στα μοτίβα J 1512.2, J 1521.5.1 και J 1521.6 (πρβ. και F 5121, K 1600, N 0, N 2.3.3). Το ελληνικό κείμενο προσθέτει το στοίχημα να πει κάποιος τη θάλασσα (απάντηση: αφού σταματήσουν οι ποταμοί: H 696.1, H 1142.2.1, H 1142.2, H 1142.3, J 1161.9), ενώ παρουσιάζει πλουσιότερο το επεισόδιο με το αντάλλαγμα για τα αρωματικά ξύλα. Βοηθός του εμπόρου στον *Συντίπα* είναι μια καλή γριά (N 825.3, H 971, H 971.1), ενώ προστίθεται κι ένα νέο πρόσωπο, ο δάσκαλος των απατεώνων²⁰.

16. Βλ. τις πληροφορίες που δίνει σχετικά με το θέμα αυτό ο Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφία* 8 (1921-25) 15.

17. Βλ. και Skowronski-Marinescu, ό.π. (σημ. 3), σ. 441. Ο Δημ. Λουκάτος, *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα* [Βασική Βιβλιοθήκη 48], Αθήνα 1957, σ. 279, αναδημοσιεύει από τη *Λαογραφία* μια παραλλαγή της ιστορίας, αλλά της δίνει τον μεικτό τύπο AaTh 1381+1406. Ο τύπος, όμως, AaTh 1381 αναφέρεται στη γνωστή ιστορία της ανόητης γυναίκας που ταλαιπωρεί με την ανοησία της τον άντρα της, ο οποίος όμως, στο τέλος, εκμεταλλεύεται τη βλακεία της και βγαίνει κερδισμένος. Ο τύπος AaTh 1406, πάλι, σχετίζεται με ιστορίες γυναικών που στοιχηματίζουν ποια θα τρελάνει περισσότερο τον άντρα της πείθοντάς τον για παράλογα πράγματα. Υπάρχουν, βέβαια, κάποιες ομοιότητες με την ιστορία του *Συντίπα*, αλλά ο τύπος AaTh 1381A είναι εκείνος που παρακολουθεί την τελευταία πιστότερα.

18. Βλ. και Skowronski-Marinescu, ό.π. (σημ. 3), σ. 442.

19. Βλ. και Skowronski-Marinescu, ό.π. (σημ. 18).

20. Την παρουσία της ιστορίας αυτής του *Συντίπα* στο θέατρο του Καραγκιόζη πραγματεύεται υπό δημοσίευση άρθρο του Γ. Κεχαγιόγλου στην *ΕΕΦΣΠΘ: Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας*.

Στις παραπάνω ιστορίες θα πρέπει να προστεθούν δύο ακόμη, για τις οποίες στον κατάλογο Thompson βρίσκουμε μοτίβα που ακολουθούν πιστά την πλοκή τους²¹, αφού οι πληροφορίες του καταλόγου προέρχονται από υλικό του ελληνικού *Συντίπα*. Πρόκειται για την πρώτη ιστορία του έκτου φιλοσόφου («Το περιστέρι που σκοτώνει τη σύντροφό του») και για την πρώτη ιστορία του γιου του βασιλιά («Το δηλητηριασμένο γάλα»). Την πρώτη τη συναντούμε στο μοτίβο N 346, ενώ τη δεύτερη τη βρίσκουμε στο μοτίβο N 332.³²²

Έναν αξιόλογο αριθμό μοτίβων γνωστών και από αλλού συγκεντρώνουν δύο ακόμη ιστορίες του *Συντίπα*, οι οποίες, ωστόσο, δεν μπορούν και αυτές να αποδοθούν σε τύπους. Πρόκειται για την τρίτη ιστορία της γυναίκας («Ο βασιλιάς και η μαγική πηγή») και για τη μία και μοναδική ιστορία που λέει ο φιλόσοφος *Συντίπας* («Η επαλήθευση της προφητείας») (μοτίβα D 5, D 10.2, D 12, D 695, D 700, D 910, D 925, 926, 927, F 716, K 1321.3, M 302.4, M 340, M 359.10, M 370, M 372, M 391, N 186 και T 578).

Τρεις ιστορίες, η δεύτερη της γυναίκας, η δεύτερη του πέμπτου φιλοσόφου και η τελευταία της γυναίκας, παρουσιάζουν κάποιες —πολύ ισχνές, ωστόσο— ομοιότητες με τύπους των *Aarne-Thompson*. Ίχνη της δεύτερης ιστορίας της γυναίκας, όπου η περιπέτεια του γιου του βασιλιά που πηγαίνει για κυνήγι (N 771) και πέφτει στα χέρια μιας λάμιας (G 405, 500, 550) μεταμορφωμένης σε όμορφη κοπέλα, βρίσκουμε στους τύπους AaTh 302A και AaTh 462, που ακολουθούν την αρχή της ιστορίας, αλλά εξελίσσονται εντελώς διαφορετικά.

Η δεύτερη ιστορία του πέμπτου φιλοσόφου (περιπέτεια μιας παντρεμένης, που την ερωτεύεται ένας άντρας και κατορθώνει να συννευρεθεί μαζί της με τη βοήθεια μιας γριάς: D 1581, H 971, H 971.1, K 1510, N 825, η οποία χρησιμοποιεί ένα τέχνασμα με τα ρούχα του άντρα της: H 431, ενώ στο τέλος οι σύζυγοι μονοιάζουν: T 298) παρουσιάζει ομοιότητες με τον τύπο AaTh 1353 (σε ό,τι αναφέρεται στη δράση της γριάς «προαγωγού»), αλλά η πλοκή του τύπου αυτού εξελίσσεται διαφορετικά.

Η τελευταία ιστορία της γυναίκας (δραματική περιπέτεια μια αλεπούς, που, για να σώσει τη ζωή της, προσποιείται την φώφια: K 500, K 522, και αφήνει τους ανθρώπους να της αφαιρέσουν αρκετά μέλη της, αλλά όχι και την καρδιά της) αντιπροσωπεύεται από τον τύπο AaTh 33 ως προς το επεισόδιο της προσποίησης της αλεπούς ότι είναι νεκρή, και μόνο· ο τύπος αυτός δεν καλύπτει, ωστόσο, ολόκληρη την πλοκή της.

Ανακεφαλαιώνουμε: Από τις εικοσιδύο ιστορίες του *Συντίπα*, εφτά μένουν ακάλυπτες από τα δύο βασικά βοηθήματα κατάταξης των λαϊκών διηγήσεων, που

21. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι δύσκολο να αποδεχτεί κανείς τη διάκριση των μοτίβων από τους τύπους.

22. Βλ. και Skowronski-Marinescu, ό.π. (σημ. 3), σ. 442.

χρησιμοποιήσαμε:

α. Η πρώτη ιστορία της γυναίκας (για τον πατέρα που, προσπαθώντας να σώσει το γιο του, πνίγεται κι ο ίδιος)· β. η πρώτη ιστορία του δεύτερου φιλοσόφου (για τον άνθρωπο που ανακαλύπτει πως το φωμί που του άρεσε τόσο πολύ ήταν νόστιμο επειδή πλαθόταν πάνω σε μια πληγή: γενικές ομοιότητες βρίσκουμε με τα μοτίβα Η 1305, J 1661.1.3)· γ. η ιστορία του τρίτου φιλοσόφου (για τη γυναίκα που όχι μόνο απάτησε τον άντρα της, αλλά τον έκανε και να σκονίσει τα γένηα του κοσκινίζοντας χώμα: K 1510, γενική ομοιότητα)· δ. η πρώτη ιστορία του τέταρτου φιλοσόφου (για τον λουτράρη που, νομίζοντας πως ένας πρίγκηπας δεν έχει επαρκή γεννητικά όργανα, τον αφήνει να συνευρεθεί με τη γυναίκα του: γενικά πρβ. J 1702, P 325, T 281)· ε. η τέταρτη αφήγηση της γυναίκας (για τον χοίρο που ξεράθηκε ο λαϊμός του και φόφησε, ενώ περίμενε να του ρίξει σύκα μια μαϊμού)· ς. η δεύτερη ιστορία του έκτου φιλοσόφου (για τη γυναίκα που ατιμάζεται, ενώ πηγαίνει φαγητό στον άντρα της, αλλά κατορθώνει να κρατήσει το επεισόδιο κρυφό: γενικά πρβ. K 1330, T 230)· και, τέλος, ζ. η ιστορία του έβδομου φιλοσόφου (για τον άντρα που μάταια προσπάθησε να καταγράψει τις πανουργίες των γυναικών).

2.

Η συμβολή της Ανατολής στη διαμόρφωση της ελληνικής παραμυθικής παραγωγής είναι αναμφισβήτητη²³. Η τουρκική κατάκτηση έπαιξε ασφαλώς τον τελευταίο χρονικά, όσο και καταλυτικό, ρόλο σ' αυτό, αλλά δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί και η προγενέστερη ή νεότερη μετακένωση ανατολικής (ισλαμικής και μη) λογοτεχνίας στον ελληνικό χώρο με τις μεταφράσεις, είτε άμεσα από ανατολικά πρότυπα είτε έμμεσα μέσω δυτικών ενδιάμεσων²⁴. Έργα της ισλαμικής Ανατολής με πάνδημη αποδοχή και μακροχρόνια παρουσία όπως ο *Βαρλαάμ*, ο *Συντίπας*, ο *Στεφανίτης*, οι *Χίλιες και μία Νύχτες* και οι ιστορίες του *Νασρεντίν Χότζα* θα ήταν περιεργό εάν δεν είχαν μεταδώσει στοιχεία στη νεοελληνική πεζή προφορική λαϊκή αφήγηση. Όσον αφορά ειδικότερα τον *Συντίπα*, από πολύ παλαιότερα είχε ήδη επισημανθεί από τον Ν. Γ. Πολίτη η διάσωση της ιστορίας «Ψάρια στ' όργωμα» σε ελληνικό παραμύθι²⁵.

Ύστερα από πρόσφατη έρευνα που έκανα —στο πλαίσιο μεταπτυχιακής μου εργασίας στο Τμήμα Φιλολογίας του Α.Π.Θ.— σε δημοσιευμένο λαογραφικό υλικό και, σε μικρό μέρος, του χειρόγραφου υλικού που απόκειται στο

23. Βλ., πρόσφατα, Μ. Γ. Μερακλής, *Τα παραμύθια μας*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Κωνσταντινίδη, [χ.χ.έ.], σσ. 62-63, 70 και 73.

24. Βλ. Κεχαγιόγλου, ό.π. (σημ. 3), σσ. 111-112.

25. Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, «Δημώδη βιβλία, *Συντίπας*», *Εστία* 4 (1877) 436· και τώρα *Λαογραφικά Σύμμεικτα Α'*, σ. 182. Βλ. και Κεχαγιόγλου, ό.π. (σημ. 3), σ. 114.

Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας στην Αθήνα, επισήμανα τρεις ακόμη πλήρεις ιστορίες του *Συντίπα* που πέρασαν στον χώρο της νεοελληνικής πεζής λαϊκής αφήγησης²⁶. Εξακολουθεί, ωστόσο, να παραμένει αδιερεύνητο ή αναξιόποιητο πολύ έντυπο υλικό και το σύνολο, σχεδόν, του τεράστιου σε όγκο λαογραφικού υλικού που είναι συγκεντρωμένο στο Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας²⁷.

Οι τέσσερις ιστορίες του *Συντίπα* που διασώζονται στον χώρο των ελληνικών παραμυθιών, με τη σειρά που εμφανίζονται στο έργο, είναι οι εξής:

α. Η δεύτερη διήγηση του δεύτερου φιλοσόφου (η διασκεδαστική ιστορία, η γνωστή και από το *Decameron*, της γυναίκας που απατά τον άντρα της με δύο εραστές διαδοχικά, με έναν αξιωματικό και με τον υπηρέτη του, και που κατορθώνει, όταν έρχεται ο άντρας της, να τους γλιτώσει και τους δύο) εμφανίζεται σε ένα ποντιακό παραμύθι από την Οινόη, θησαυρισμένο σε δημοσιευμένη συλλογή του Ι. Τ. Παμπούκη²⁸.

Ο τίτλος του παραμυθιού είναι «Τση γιαβουκλούς ο μιστός» ή, στη νεοελληνική μετάφραση του Παμπούκη, «Η καλή πράξη της αγαπητικιάς». Η δομή του παρακολουθεί πιστά την αντίστοιχη δομή της ιστορίας του *Συντίπα*, μόνο που μεταφερόμαστε στον τουρκικό χώρο: Η γυναίκα είναι χανούμισσα, ο αξιωματικός γίνεται Τούρκος αφέντης κι ο υπηρέτης δούλος του. Το τέχνασμα με το οποίο σώζονται είναι το ίδιο: ο αφέντης, με συμβουλή της γυναίκας, βγαίνει οργανισμένος από το σπίτι με το σπαθί στο χέρι, και η γυναίκα πείθει τον άντρα της ότι ο αφέντης κυνηγούσε, για άλλους λόγους, τον δούλο του κι αυτή του πρόσφερε καταφύγιο.

Ο ποντιακός χώρος, καθώς και γενικότερα η Μικρά Ασία, είναι ένα πεδίο απ' όπου, λόγω της στενής και μακροχρόνιας συνάφειας με τον μουσουλμανικό κόσμο, θα πρέπει να περιμένουμε γόνιμα ερευνητικά αποτελέσματα για το υλικό που έχει αφετηρία την Ανατολή.

β. Η μία και μοναδική ιστορία του έβδομου φιλοσόφου (για τον άντρα που

26. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, κυρίως για τις «τύχες» του *Συντίπα* στον αιώνα μας, θα ήταν η παρακολούθηση της ενσωμάτωσης ύλης του έργου σε λαϊκές εκδόσεις παραμυθιών, ήδη από τα τέλη του περασμένου αιώνα. Βλ. γενικά Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, «Λαϊκές εκδόσεις των παραμυθιών», *Διαβάζω* 130 (6.11.1985) 50-52, ιδ. σ. 52. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην κατηγορία των «ευτράπελων διηγήσεων», αφού, όπως φαίνεται από την ως τώρα έρευνα, η πρόσληψη του έργου από το ευρύτερο κοινό επιμένει κυρίως στις σκαμπρόζικες και διασκεδαστικές ιστορίες, που αναφέρονται στα παθήματα των ανδρών από τις γυναίκες τους.

27. Η έρευνα που έκανα περιορίστηκε στα εξής χειρόγραφα του Λαογραφικού Αρχείου: 231 [= Χφ Ιστορικού Λεξικού 51 ή ΦΣΚ 293], 523, 529, 1358 και 2270. Δυστυχώς, η διεξαγωγή της έρευνας στο Κέντρο αυτό δυσχεραίνεται από πολλούς παράγοντες. Για την άδεια να ελέγξω πολύ περιορισμένο τμήμα του υλικού ευχαριστώ τη διευθύντρια του Κέντρου, κυρία Άννα Παπαμιχαήλ-Κουτρούμπα.

28. Ι. Τ. Παμπούκης, *Μύθοι της Οινόης του Πόντου*, Αθήνα 1963, σσ. 77-80, αρ. 45. Κείμενο στην ποντιακή διάλεκτο, με μεταφορά και στην κοινή νεοελληνική.

ταξίδευε με σκοπό να καταγράψει όλες τις πανουργίες των γυναικών) σώζεται σε δύο διηγήσεις, μία ανέκδοτη και μία δημοσιευμένη:

Η πρώτη προέρχεται από τη Σμύρνη, είχε καταγραφεί τον περασμένο αιώνα από τον Δημ. Μαυροφρύδη, και απόκειται στο χειρόγραφο 529 του Λαογραφικού Αρχείου²⁹. Ο τίτλος της είναι «Πανουργία των γυναικών» και η πλοκή της παρακολουθεί πιστά την ιστορία όπως τη συναντούμε στον *Συντίπα*, χωρίς όμως την εγκιβωτισμένη αφήγηση «Ψάρια στ' όργωμα»: Ένας άντρας θέλει να «σπουδάξει» τις πανουργίες των γυναικών. Παίρνει χαρτί και καλαμάρι και ξεκινά. Ό,τι βλέπει το καταγράφει. Όταν πια νομίζει ότι τα έχει μάθει όλα, αποφασίζει να γυρίσει στο χωριό του, στην Ελλάδα. Στον δρόμο καταλύει σ' ένα σπίτι, όπου ο νοικοκύρης έχει καλεσμένους. Ο άντρας δεν θέλει να φάει μαζί με τους άλλους, γι' αυτό η γυναίκα του νοικοκύρη τον παίρνει στο δωμάτιό της και εκεί του δίνει να φάει. Τον ρωτά από πού είναι και τι κάνει, κι αυτός καμαρώνει ότι κατέγραψε όλες τις πανουργίες των γυναικών. Η γυναίκα τού λέει πως αυτό είναι αδύνατο, και την ώρα που τρώνε βάζει τις φωνές ότι δήθεν ο άντρας επιχειρεί να τη βιάσει. Έρχονται οι υπόλοιποι για να ρωτήσουν τι συμβαίνει, αλλά η γυναίκα απαντά πως απλώς ένα φαροκόκαλο είχε σφηνωθεί στο λαιμό της. Όταν φεύγουν οι υπόλοιποι, ο άντρας σκίζει τα χαρτιά του, πεπεισμένος για το ότι δεν πρόκειται ποτέ να συγκεντρώσει όλες τις πανουργίες των γυναικών.

Η δεύτερη διήγηση προέρχεται από παραπλήσιο χώρο, από το Πλωμάρι της Λέσβου, και είχε δημοσιευτεί σε συλλογή του Paul Kretschmer³⁰. Ο τίτλος της διήγησης, όπως τον παραδίδει ο Kretschmer, είναι «Οι πανουργίες των γυναικών». Κι εδώ παραλείπονται τα «Ψάρια στ' όργωμα», ενώ η ιστορία είναι πιο σύντομη από την προηγούμενη: Ένα βασιλόπουλο γυρίζει τον κόσμο για να μάθει τις πανουργίες των γυναικών. Φορτώνει σαράντα μουλάρια με το υλικό που συγκεντρώνει και καταλύει κάποια στιγμή σ' ένα σπίτι. Εκεί η γυναίκα του νοικοκύρη, όταν μαθαίνει τι έχει κάνει, τον παίρνει στο δωμάτιό της για να φάει, τον προκαλεί ερωτικά και την ίδια στιγμή βάζει τις φωνές. Έρχεται ο σύζυγος, αλλά η γυναίκα δίνει τη γνωστή απάντηση, ότι σφάλωσε ένα κόκαλο από φάρι στο λαιμό της. Απογοητευμένο το βασιλόπουλο, πετάει το υλικό που είχε συγκεντρώσει.

Ο ίδιος ο Kretschmer, στο τέλος του κειμένου, σημειώνει πως η αφηγήτρια της ιστορίας, Αμυρούδ' Δ. Τσιριγώτου, του υπέδειξε ως πηγή της το έντυπο *Μυθολογικόν Συντίπα του φιλοσόφου*.

γ. Η διασκεδαστική ιστορία «Ψάρια στ' όργωμα» ή «Ψάρια στο χωράφι»

29. Συλλογή Ιουλίας Πολίτου 2, σσ. 138-139, αρ. 15.

30. Paul Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt*, Wien 1905, σσ. 493-494, αρ. 10. Το κείμενο, που είναι αρκετά διαλεκτικό, αναπαράγεται, μεταφερόμενο στην κοινή νεοελληνική, στον τόμο: *Ελληνικά λαϊκά παραμύθια*, επιμέλεια-αυθολόγηση Κώστας Καφαντάρης, τόμ. 1: *Το Φιδόδεντρο*, Αθήνα, «Οδυσσεύς», 1988, σ. 457, αρ. 75.

εμφανίζεται στον *Συντίπα* εγκιβωτισμένη στην ιστορία του έβδομου φιλοσόφου, που μόλις είδαμε. Ωστόσο η ιστορία αυτή, αυτόνομη, είναι πιο γνωστή στον χώρο της προφορικής λαϊκής λογοτεχνίας, με πανελλήνια διάδοση. Συνολικά είναι πλέον γνωστές πέντε παραλλαγές από την Αιτωλοακαρνανία, τη Μάνη, την Πάτρα και τον Πόντο. Δεν αποκλείεται, επομένως, η διάδοση της ιστορίας αυτής να μην εξαρτάται από τον ίδιο τον έντυπο *Συντίπα*, αλλά να πηγάζει από παλαιότερη φάση των ελληνικών του τυχών, ή από ανεξάρτητη παρουσία.

Στον όγδοο τόμο του περ. *Λαογραφία* έχουν δημοσιευτεί δύο παραλλαγές της ιστορίας: Η πρώτη προέρχεται από την Αιτωλία και καταγράφηκε από τον Δημ. Λουκόπουλο με τον τίτλο «Ψάρια στ' όργωμα»³¹. η δομή της ιστορίας είναι ίδια με την ιστορία του *Συντίπα*, δίνεται όμως πιο σύντομα. Η παραλλαγή αυτή γενικά έχει «λογικές» αδυναμίες, πρώτον γιατί δεν δηλώνεται ο λόγος για τον οποίο η γυναίκα «στήνει» αυτή τη φάρσα στον άντρα της, και δεύτερον γιατί η γυναίκα ρίχνει τα ψάρια στ' όργωμα μπροστά στα μάτια του άντρα της. Αρτιότερη είναι η πατρινή παραλλαγή, που δημοσιεύτηκε από τον Χρήστο Π. Κορύλλο³². Ο τίτλος της είναι «Ψάρια στο χωράφι»: Σ' ένα χωριό ζούνε δύο αντρώγυνα, ένα μονοιασμένο κι ένα που καβγαδίζει συνεχώς. Ο άντρας του πρώτου ζευγαριού ρίχνει τις ευθύνες στον σύζυγο του δεύτερου ζεύγους, που δεν διορθώνει τη γυναίκα του. Η γυναίκα, όμως, του πρώτου ζευγαριού υποστηρίζει πως μια κακιά γυναίκα δεν διορθώνεται με τίποτα και του σκαρώνει τη φάρσα με τα ψάρια που «σπέρνει» στο χωράφι. Ο άντρας βγάζει τα ψάρια με το όργωμα, τα δίνει στη γυναίκα του και της ζητά να τα μαγειρέψει. Αυτή τα κρύβει, βάζει τις φωνές, μαζεύονται οι γείτονες, ακούν ότι τα ψάρια βγήκαν από το χωράφι, ο άντρας γελοιοποιείται κι αναγκάζεται να παραδεχτεί ότι δεν βρήκε ψάρια στο όργωμα. Αφού φύγουν οι γείτονες, η γυναίκα τού φανερώνει τα ψάρια και του εξηγεί ότι το έκανε για να του αποδείξει πως μια κακιά γυναίκα μπορεί να κάνει ό,τι θέλει. Ο ίδιος ο Κορύλλος επισημαίνει την ομοιότητα της ιστορίας με τον *Συντίπα*.

Στην ίδια συλλογή του Κορύλλου³³ παραδίδεται και το παραμύθι με τον τίτλο «Σε βλέπω, μουλαράτσι μου», το οποίο σε γενικές γραμμές μοιάζει επίσης με το «Ψάρια στο χωράφι». Ο Ν. Γ. Πολίτης, εξάλλου, το συνδέει με τον *Συντίπα*³⁴. Η υπόθεσή του σε γενικές γραμμές είναι η εξής: Ένας άντρας χάνει το μουλάρι του, γιατί, καθώς αυτό πίνει νερό, το ρουφάει η κάνουλα της βρύσης.

31. Δημ. Λουκόπουλος, «Σύμμεικτα αιτωλικά λαογραφικά», *Λαογραφία* 8 (1921-25) 14, αρ. 2.

32. Χ. Π. Κορύλλος, «Σύμμεικτα λαογραφικά εκ Πατρών», *Λαογραφία* 8 (1921-25) 518-519, αρ. 3. Το ίδιο κείμενο αναδημοσιεύεται από τον Δημ. Λουκάτο στον 48ο τόμο της Βασικής Βιβλιοθήκης, *Νεοελληνικά λαογραφικά κείμενα*, Αθήνα 1957, σσ. 278-279.

33. Χ. Π. Κορύλλος, ό.π., σσ. 516-518, αρ. 2. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Κορύλλου, στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών υπάρχει και ανέκδοτη παραλλαγή της ιστορίας από τη Θεσπρωτία. Την παραλλαγή αυτή δεν μπόρεσα να την εντοπίσω.

34. Βλ. σχόλια του Ν. Γ. Πολίτη, ό.π. (σημ. 33), σ. 518.

Το λέει στη γυναίκα του, η οποία δεν τον πιστεύει. Την ιστορία την ακούν και οι καλόγεροι, που βασανίζουν τον άντρα, ώσπου να αναγκαστεί να πει ότι δεν είναι αλήθεια. Η γυναίκα ανοίγει κάποια μέρα τη βρύση και βλέπει μέσα το μουλάρι, αλλά δεν τολμά να πει τίποτα, γιατί φοβάται τους καλόγερους.

Πολύ πιστότερη στην ιστορία του *Συντίπα* είναι μια παραλλαγή από τη Χαλδία του Πόντου, δημοσιευμένη από τον Α. Κ. Ασιατίδη³⁵ με τον τίτλο «Με τον κακόν τον άνθρωπο δεν μπορεί κανείς να τα βγάλει πέρα». Η πλοκή της ιστορίας είναι ίδια, μόνο που εδώ ξεφεύγει από τη συγκεκριμένη περίπτωση και αναφέρεται στο τέλος γενικά στους κακούς ανθρώπους.

Από την Οινόη του Πόντου προέρχεται και μια άλλη παραλλαγή της ιστορίας δημοσιευμένη από τον Ι. Τ. Παμπούκη³⁶. Ο τίτλος της είναι: «Του ταρλαδίου τα φάρια» ή, σε κοινή νεοελληνική απόδοση του Ι. Τ. Παμπούκη, «Τα φάρια του χωραφιού». Η πλοκή είναι η γνωστή: Ένα αντρόγυνο καβγαδίζει. Ένα γειτονικό ζευγάρι το σχολιάζει, και η γυναίκα ρίχνει τις ευθύνες στον κακό χαρακτήρα της γυναίκας του γείτονα. Ο άντρας της της λέει πως, αν είχε αυτή τον ίδιο χαρακτήρα, θα την τιμωρούσε. Τότε αυτή του σκαρώνει την ιστορία με τα φάρια στο χωράφι. Στο τέλος, ο άντρας αναγκάζεται να παραδεχτεί ότι δεν βρήκε φάρια στο χωράφι, και η γυναίκα του τότε του λέει πως οι γυναίκες, αν θέλουν, μπορούν να τρελάνουν τους άντρες τους.

Εκτός από τις δημοσιευμένες αυτές παραλλαγές, πρόχειρη έρευνα στο Λαογραφικό Αρχείο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας έφερε στο φως μία ακόμη παραλλαγή, από τη Μάνη αυτή τη φορά, καταγραμμένη από τον Δημ. Ι. Παναγουλάκο³⁷. Ο τίτλος της ιστορίας είναι «Ο Θεός να σε φυλάει από

35. Βλ. *Ποντιακά Φύλλα* 1, 6 (Αύγουστος 1936) 22. Εξάλλου, στον τρίτο τόμο των *Ποντιακών Φύλλων*, τεύχ. 27 (1938-40) 119 υπάρχει ένα παραμύθι με τον τίτλο «Με τον κακόν τον άνθρωπον πας» κι γίνεται [= δεν τα βγάξει κανείς πέρα με τον κακό άνθρωπο]. Η ομοιότητα με τα «Ψάρια στο χωράφι» είναι μεγάλη, ιδιαίτερα στην αρχή της ιστορίας: Ένα αντρόγυνο καβγαδίζει. Ένα άλλο τούς βλέπει, κι ο άντρας ισχυρίζεται ότι φταίνει οι γυναίκες. Η γυναίκα του του λέει πως φταίνει οι κακοί άνθρωποι γενικά. Ο άντρας επιμένει και της λέει να μην τολμήσει να τον απατήσει ποτέ. Από το σημείο αυτό και μετά η ιστορία εξελίσσεται διαφορετικά. – Παραμύθια και παραδόσεις, σχετικές με την ικανότητα της γυναίκας να καταφέρνει πάντα αυτό που θέλει, υπάρχουν πολλές, οι διηγήσεις όμως αυτές δεν ακολουθούν τη συνολική πλοκή της ιστορίας όπως τη βρίσκουμε στον *Συντίπα*. Ενδεικτικά πρβ. Kretschmer, ό.π. (σημ. 30), σσ. 229-230, και *Μικρασιατικά Χρονικά* 3 (1940) 340, αρ. 4, *Θρακικά Χρονικά* 7 (1936) 306-307, κ.ά. πολλά.

36. Ι. Τ. Παμπούκης, ό.π. (σημ. 28), σσ. 86-89, αρ. 49.

37. Χφ Λαογραφικού Αρχείου 523, Δημητρίου Ι. Παναγουλάκου, «Παροιμίες της Μάνης», σσ. 52-56. Το χειρόγραφο έφτασε στο Αρχείο στις 24.6.1924. – Έρευνα που έκανα στο Λαογραφικό Αρχείο για τον τύπο ΑαTh 1381Α έμεινε άκαρπη. Καταχωρισμένος είναι μόνο ο τύπος ΑαTh 1381, με τέσσερις ιστορίες, που αναφέρονται στις ταλαιπωρίες του συζύγου από την ανοησία (ή και την τεμπελιά) της γυναίκας του, την οποία, όμως, στο τέλος αυτός την εκμεταλλεύεται και βγαίνει κερδισμένος. Παρόμοια ιστορία δημοσιεύει κι ο Γ. Α. Μέγας στα *Ελληνικά Παραμύθια*, τ. Β', Αθήνα 1963, σσ. 210-213, αρ. 44. Ένα από τα τεχνάσματα που χρησιμοποιεί ο σύζυγος για να παρουσιάσει εντελώς αναξιόπιστη τη γυναίκα του και να κρατήσει τον θησαυρό είναι ότι την πείθει πως φάρια φυτρώνουν στο δάσος και λαγοί στο νερό.

κακή γυναίκα»: Δύο αδέρφια είναι παντρεμένα. Ο ένας έχει κακή γυναίκα και μαλώνουν συνέχεια. Ο άλλος ζει αρμονικά με τη δική του. Κάποια μέρα το μονοιασμένο αντρόγυνο συζητά για τον αδελφό του άντρα, και η γυναίκα ισχυρίζεται ότι υπεύθυνη είναι η κακή σύζυγος. Ο άντρας υποστηρίζει πως, αν ο ίδιος είχε κακή γυναίκα, θα τη διόρθωνε. Διαφωνούν γι' αυτό. Μια μέρα η γυναίκα πηγαίνει στο Γύθειο ν' αγοράσει αλεύρι και αγοράζει και φάρια, που τα ρίχνει στο χωράφι. Ο άντρας της τα βγάζει στο όργωμα, τα δίνει στη γυναίκα του και το βράδυ της ζητά να τα μαγειρέψει. Η γυναίκα προσποιείται πως δεν ξέρει τίποτε και, όταν ο άντρας της τη μαλώνει, βάζει τις φωνές. Έρχεται η πεθερά της, που νομίζει ότι ο γιος της τρελάθηκε. Έρχονται κι άλλοι και γίνεται «του Κουτρούλη ο γάμος». Όλοι δίνουν δίκιο στη γυναίκα. Στο τέλος αυτή αποκαλύπτει την αλήθεια κι όλοι γελούν.

δ. Εκτός από τις προηγούμενες τρεις ιστορίες του *Συντίπα*, στον χώρο της πεζής προφορικής λαϊκής διήγησης αξιοποιείται και η δεύτερη ιστορία του γιου του βασιλιά. Πρόκειται για την ιστορία με τους τρεις φίλους που εμπιστεύονται τα χρήματά τους σε μια γριά, με τη συμφωνία να τα επιστρέψει μόνον όταν της τα ζητήσουν και οι τρεις μαζί. Ωστόσο ο ένας την ξεγελά και αποσπά τα χρήματα, ενώ οι άλλοι δύο τα ζητούν από τη γριά. Από τη δύσκολη θέση τη βγάζει ένα μικρό παιδί, που τη συμβουλεύει να τους υπενθυμίσει πως θα τους τα επιστρέψει μόνον αν θα είναι και οι τρεις μαζί.

Πιστή παραλλαγή της ιστορίας αυτής παραδίδει ο Δημ. Καμπούρογλου, με τον τίτλο: «Η κρίση του Μεγάλου Αλεξάνδρου»³⁸. Το ενδιαφέρον στην παραλλαγή αυτή είναι ότι το μικρό παιδί που δίνει την έξυπνη συμβουλή στη γριά είναι ο Μέγας Αλέξανδρος.

Επίσης, στην τρίτη ιστορία του γιου του βασιλιά, συναντούμε, ανάμεσα στ' άλλα, και το επεισόδιο με τον έμπορο που, φτάνοντας στη χώρα των απατεώνων, στοιχηματίζει με έναν από αυτούς πως θα πει τη θάλασσα. Τελικά, με τη

38. Δημ. Καμπούρογλου, *Ιστορία των Αθηναίων*, τ. 3, Αθήνα 1896, «Παράρτημα: Α' Λαογραφικά: Α' παραδόσεις: Η κρίση του Μεγάλου Αλεξάνδρου», σσ. γ'-δ'. Το ίδιο κείμενο αναδημοσιεύει και ο Κώστας Καφαντάρης στον τόμο *Ελληνικά λαϊκά παραμύθια*, τ. 1: *Το Φιδόδεντρο*, Αθήνα, «Οδυσσεύς», 1988, σσ. 442-443, αρ. 71, με τον τίτλο «Οι τρεις φίλοι, η γριά κι ο Μέγας Αλέξανδρος». – Αμυδρές ομοιότητες στη δομή παρουσιάζει και ένα παραμύθι από τη Μικρά Ασία: Δημ. Π. Φωστέρης, «Ανέκδοτα, μύθοι και παραμύθια του Μπουγά Madevin», *Μικρασιατικά Χρονικά* 8 (1959) 299-302. Το τέχνασμα, με το οποίο ο ένας από τους τρεις φίλους κλέβει τα χρήματα από τη γριά, το βρίσκουμε σε μια ιστορία από τη Σκιάθο. Βλ. Γεώργιος Ρήγας, *Σκιάθου λαϊκός πολιτισμός*, τεύχος β'. *Δημώδεις διηγήσεις, παραμύθια, ευτράπελες διηγήσεις, μύθοι, παραδόσεις*, Θεσσαλονίκη 1962, σσ. 150-152, αρ. 95 [Ελληνικά, Παράρτημα 12].

Στον *Συντίπα* ο ένας από τους τρεις φίλους επιστρέφει στο σπίτι, για να πάρει δήθεν το χτένι του, ενώ ζητά από τη γριά να του δώσει τα χρήματα. Οι φίλοι του κάνουν καταφατικό νόημα στη γριά, για να του «τα» δώσει, δηλαδή το χτένι, ενώ η γριά του δίνει τα χρήματα. Στην ιστορία από τη Σκιάθο (ό.π., σσ. 151-152) ο ήρωας χρησιμοποιεί το ίδιο τέχνασμα, ξεχνάει δήθεν το ρολόγι του, για να κάνει έρωτα με την κόρη ενός σπανού.

βοήθεια μιας καλής γριάς ξεφεύγει έξυπνα τον σκόπελο, ζητώντας από τον αντίπαλό του να σταματήσει πρώτα τη ροή των ποταμών προς τη θάλασσα.

Το ίδιο μοτίβο το βρίσκουμε σε ένα παραμύθι από τη Δυτική Θεσσαλία³⁹, που έχει τίτλο: «Ο έξυπνος χωριάτης» και αναφέρεται σ' έναν χωρικό, ο οποίος, για να μπορέσει να δει τον βασιλιά, διαδίδει πως έχει τη δύναμη να στερέψει τη θάλασσα. Πράγματι, ο βασιλιάς τον καλεί στο παλάτι, όπου ο χωρικός βρίσκει την ευκαιρία να πει τα παράπονά του. Όταν όμως ο βασιλιάς τού ζητάει να στερέψει τη θάλασσα, ο χωρικός απαιτεί να σταματήσουν πρώτα τους ποταμούς. Τελικά, λέει στον βασιλιά την αλήθεια και φεύγει γεμάτος με δώρα από το παλάτι.

Ο συλλογέας, Αλέξ. Κ. Χατζηγάκης, συνδέει το παραμύθι μόνο με τον Αίσωπο, δηλώνοντας πως πρόκειται για «αισώπειο μύθο παραλλαγμένο»⁴⁰. Δεν είναι σαφές αν εννοεί το γνωστό επεισόδιο από τον *Βίο Αισώπου*⁴¹, όπου ο Ξάνθος στοιχηματίζει ότι μπορεί να πει τη θάλασσα, ή αν παραπέμπει στον τέταρτο από τους *Μύθους Συντίπα*⁴², όπου οι ποταμοί κατηγορούν τη θάλασσα πως τους κάμνει αλμυρούς, και η ίδια τους απαντά πως, αν δεν το θέλουν, ας κοιτάξουν να μη χύνονται σ' αυτή. Η ομοιότητα του παραμυθιού με το κείμενο του *Συντίπα* είναι επίσης μεγάλη. Δεν αποκλείεται να έχουμε απήχηση και των δύο παραδόσεων, και της αισωπικής και του *Συντίπα*⁴³.

Πάντως, και η τελευταία ιστορία της γυναίκας (για την αλεπού, που, για να σώσει τη ζωή της, ανέχεται να της αφαιρέσουν διάφορα μέλη του σώματός της, αλλά αντιδρά, όταν επιχειρούν να της αφαιρέσουν και την καρδιά, δηλαδή τη ζωή της) φαίνεται πως έχει εισδύσει στο χώρο των λαϊκών διηγήσεων.

Ίχνη της ιστορίας αυτής βρίσκουμε στην ιστορία που στέλνει ο συνεργάτης του λαϊκού περιοδικού *Απ' όλα δι' όλους*, το 1905, από την περιοχή της Αγίας Λαρίσης, με το ψευδώνυμο «Μπερτόλδος»⁴⁴. Η ιστορία τιτλοφορείται «Ο σώγαμπρος»: Κυνηγοί συλλαμβάνουν μία αλεπού και αρχίζουν να τη γδέρνουν. Γδέρνουν τη μισή και τη ρωτούν: – Πώς είσαι; – Καλύτερα από το σώγαμπρο. Τη γδέρνουν εντελώς και τη ρωτούν: – Πώς είσαι; – Από το σώγαμπρο καλύτερα. Τότε της σχίζουν την κοιλιά και βγάζουν την καρδιά. Τη ρωτούν: – Πώς είσαι; – Καλύτερα από το σώγαμπρο, γιατί τώρα θα φοφήσω και θα μου βγάλετε τα συκώτια χωρίς να πονέσω. Ο σώγαμπρος όμως «τραβά» περισσότερα

39. Αλέξ. Κ. Χατζηγάκης, *Τ' Ασπροπόταμο Πίνδου, Παραδόσεις*, Τρίκαλα 1948, σ. 22, αριθ. 34.

40. Χατζηγάκης, ό.π. (σημ. 39).

41. Βλ. Β. Ε. Perry, *Aesopica*, I, Urbana, Ill., 1952, σσ. 57-58 (κεφ. 69-73, Vita G) και 94-95 (κεφ. 69-73, Vita W).

42. Βλ. Β. Ε. Perry, ό.π., σσ. 530, αρ. 4 (412) «Ποταμοί και θάλασσα».

43. Το μοτίβο, αποδυναμωμένο, παρουσιάζεται και στον βίο του Μπερτολδίνου. Βλ. *Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, επιμ. Α. Αγγέλου, Αθήνα, «Ερμής», 1988, σ. 165.

44. *Απ' όλα δι' όλους* 2, τεύχ. 40 (92) (28.8.1905) 643. Ο ψευδώνυμος «Μπερτόλδος» συνεχίζει τις αποστολές διασκεδαστικών ιστοριών και σε άλλα τεύχη του περιοδικού.

από τα πεθερικά του και τη γυναίκα του κι είναι σαν να του βγάξουν τα συκώτια όσο είναι ζωντανός. Στο σύνολό της, η ιστορία απομακρύνεται από το κείμενο του *Συντίπα*, η ομοιότητα όμως των βασανιστηρίων που υφίσταται η αλεπού και στις δύο περιπτώσεις είναι έκδηλη.

Όσα παρουσιάστηκαν παραπάνω δεν δίδουν, φυσικά, μια ικανοποιητική εικόνα του συνόλου της ενδεχόμενης επίδρασης⁴⁵ του *Συντίπα* στον χώρο της νεοελληνικής πεζής προφορικής λαϊκής αφήγησης. Πάρα πολύ υλικό μένει ακόμα προς εξερεύνηση. Δύσκολο και πρόωρο είναι να αποφανθεί κανείς για το βαθμό της επίδρασης ή των «τυχών» και για έναν επιπρόσθετο λόγο: απουσιάζουν ανάλογες προσπάθειες για άλλα αντίστοιχα έργα, κι έτσι δεν μπορούν να γίνουν συγκρίσεις, ποσοτικές ή ποιοτικές. Για παράδειγμα, δεν έχει ερευνηθεί ακόμα σφαιρικά η μετακένωση υλικού από τις *Χίλιες και Μία Νύχτες* ή από τις ιστορίες του *Νασρεντίν Χότζα*, έργων που θα πρέπει να είχαν τεράστια διάδοση στον χώρο των ελληνικών παραμυθιών και ανεκδοτικών διηγήσεων.

Θεσσαλονίκη

ΛΑΜΠΡΟΣ ΒΑΡΕΛΑΣ

45. Είναι περίεργη, π.χ., η απουσία, στο ως τώρα ερευνημένο υλικό, ύλης από τον *Συντίπα*, η οποία στον διεθνή χώρο παρουσιάζει μεγάλη διάδοση. Για παράδειγμα, λείπει οποιαδήποτε αναφορά (αν στηριχτούμε στον κατάλογο του Γ. Α. Μέγα, *Το Ελληνικό Παραμύθι. Αναλυτικός κατάλογος τύπων και παραλλαγών κατά το σύστημα Aarne-Thompson (FFC 181), Μύθοι Ζώων*, Αθήνα 1978) σε ιστορίες με παπαγάλους.